

УДК 371.132+172.16

Литвиненко О. М.

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Розглядаються питання проблем підготовки студентів – майбутніх вчителів до педагогічної діяльності на гуманістичних засадах. Проводиться аналіз фактичного стану сформованості рівня гуманістичних цінностей й гуманного ставлення до дитини серед студентів ВНЗ та вчителів шкіл, подаються рекомендації щодо педагогічних умов формування гуманістичних цінностей майбутніх вчителів.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація, гуманітаризація, гуманна педагогіка, гуманістична педагогіка, гуманістичні цінності, виховання, рівні сформованості гуманності, загальнолюдські цінності, духовність.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві ми спостерігаємо зростання злочинності на фоні різкого зниження рівня соціального забезпечення, соціальне розмежування населення від надто багатих до край бідних, негативний вплив засобів масової інформації на свідомість підростаючого покоління, – всі ці та багато інших факторів призводять до падіння моральних устоїв суспільства. Одним із рятівних засобів нашого суспільства від морального падіння та духовної катастрофи є звернення до гуманізму, який в змозі повернути людей до соціальних і ціннісних орієнтацій. Виконувати місію повернення суспільства до гуманізму покликані вчителі – вихователі підростаючого покоління нового часу від якого залежить майбутнє нашої держави, тому проблема формування майбутнього педагога на гуманістичних засадах є досить актуальною сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти не нова. Питання розвитку стосунків людей у суспільстві піднімалися в працях філософів Сократа, Платона, Арістотеля, Монтеня, Руссо, а також Канта, Фейєрбахата ін.). Особливого розвитку поняття гуманізм досягає у філософії в XIX – на початку XX ст. (М. Бердяєв, Е. Дюркгейм, М. Лоський, Г. Ріккерт, В. Соловйов, П. Флоренський, П. Юркевич, А. Швейцер та ін.). У XX ст. ідеї гуманізації розпочали впроваджувати в практику видатні педагоги Дж. Дьюї, А. Маслоу, М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Р. Штайнер.

В умовах сьогодення погляди на поняття гуманізм змінилися, розширилися і пропагуються науковцями до використання його у навчально-виховному процесі дошкільних, загальноосвітніх, вищих навчальних закладів (А. Алексюк, Ш. Амонашвілі, І. Балл, В. Білоусова, А. Бойко, М. Боришевський, С. Гончаренко, К. Гавриловець, К. Журба, І. Зязюн, А. Капська, В. Киричок, Ю. Мальований, О. Сухомлинська, К. Чорна, М. Ярмаченко); формується гуманістична парадигма – нова концепція особистісно-орієнтованого виховання, за якою суб'єкта не змушують виконувати ті чи інші вимоги, а різними способами створюють такі умови, щоб він сам дійшов до розуміння значення цієї вимоги особисто для себе, визнав й прийняв її, захотів виконати і виконав (І. Бех, Е. Бондаревська, О. Газман, О. Пехота, В. Семиченко, І. Якиманська); багато науковців звертають увагу на формування вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків майбутніх педагогів (О. Вишневський, С. Гончаренко, О. Горожанкіна, М. Дубінка, В. Кузнецова, О. Олексюк, В. Радул, М. Сова, С. Якименко).

Метою статті є виявлення фактичного стану та педагогічних умов формування гуманістичних цінностей майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майбутній вчитель – неперевершений гуманіст-людинолюб, який піклується про соціальний захист та охорону дитинства, життя і здоров'я дітей, їх гідність і права, забезпечує умови для їх духовного, загальнокультурного і творчого розвитку. Але таким його треба виховати. Тому одним із структурних компонентів професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання є формування гуманістичних цінностей. Гуманістичні цінності втілюють довічну мрію людства про взаємопорозуміння, миролубство, віру в справедливість, у повагу до людини, її почуттів, страждань, до тих найвитонченіших емоційних переживань, які складають сутність людського життя у відповідності уяви про Істину, Добро, Красу [6].

Основні вимоги до підготовки майбутніх вчителів відображені в законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", у Державній національній програмі "Освіта. (Україна XXI століття)", у Концепції національного виховання, у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, у Програмі "Вчитель"

тощо. Згідно із законом України "Про вищу освіту", усі вимоги до особистості фахівця повинні бути висвітлені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках. Галузевими державними освітніми стандартами визначено вимоги до компетентності випускника вищого навчального закладу, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності, знань, умінь та навичок, необхідних для їх реалізації, а також виховання розвиненої особистості майбутнього спеціаліста [4]. Складовою вирішення проблем є гуманістична педагогіка. Сьогодні, в умовах реформ і модернізації освіти, гуманістичну спрямованість педагогічного процесу можна вважати проявом інноваційної педагогіки. Для цього необхідно створити оптимальні умови у ВНЗ, які забезпечували б формування особистості кожного студента.

Гуманістична педагогіка у вищому навчальному закладі – це система наукових теорій, що розглядає студента в якості активного, свідомого, рівноправного учасника педагогічного процесу, який розвивається відповідно до його потенційних здібностей; стверджує універсальну значимість кожного студента незалежно від раси, національності, віросповідання тощо. Ідея гуманізму передбачає формування людяності через прояв відомих цінностей – любові, турботи, мужності, доброти, милосердя, толерантності.

З метою виявлення гуманістичних цінностей у студентів та подальшої їх корекції нами проводилось анкетування серед студентів навчально-наукового інституту фізичної культури та спорту (286 чол.) Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, а також серед учителів фізичного виховання загальноосвітніх шкіл Миколаєва та Миколаївської області (93 чол.).

На основі вивчення психолого-педагогічної та соціологічної літератури нами були розроблені анкети, метою яких було виявлення рівня сформованості гуманістичних цінностей та гуманного ставлення до дитини. Анкети включали в себе питання закритого і відкритого типів. Тестування проводилось анонімно для отримання більш достовірних відповідей (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл студентів за рівнями сформованості гуманності

Курс	Рівні сформованості гуманності у студентів навчально-наукового інституту фізичної культури та спорту (чол.)			
	Дуже низький	Низький	Середній	Високий
1 курс	9	30	26	4
2 курс	8	28	29	6
3 курс	8	20	20	8
4 курс	5	17	18	9
5 курс	1	8	23	9
Всього:	31	103	116	36

Результати педагогічного дослідження дозволили нам визначити чотири основні рівні сформованості гуманістичних цінностей у майбутніх учителів: високий, середній, низький (за Кузнєцовою В.Г.) [6] та дуже низький.

Дуже низький рівень сформованості гуманістичних цінностей характеризується тим, що студент має поверхневі знання та поняття про гуманізацію, а також актуальність і важливість формування гуманістичних цінностей, нього відсутня система необхідних знань, гуманістичні цінності не є основою для його дій і вчинків. Низький рівень сформованості гуманістичних цінностей має такі характеристики: майбутній учитель розуміє поняття гуманізації, а також актуальність і важливість формування гуманістичних цінностей; має уявлення про ціннісні орієнтації і їх вплив на світосприйняття особистості, у той же час у нього відсутня система необхідних знань, а гуманістичні цінності не є основою для дій і вчинків. Середній рівень сформованості гуманістичних цінностей: майбутній вчитель у повній мірі має знання про гуманізацію, гуманістичні цінності, застосовує їх у своїй діяльності; гуманістичний тип поведінки визначений не досить чітко. Високий рівень сформованості гуманістичних цінностей: майбутній учитель впевнено володіє гуманітарними знаннями, має сформовані гуманістичні цінності, за власною ініціативою залучається до духовної діяльності; має гуманістичний тип поведінки; вміє аргументувати й логічно вести дискусію (культура гуманістичного діалогу); усвідомлює необхідність формування гуманістичних цінностей; зіставляє власний спосіб життя, поведінки з принципами гуманізму; уміє контролювати об'єктивність власних гуманістичних міркувань, суджень (самоконтроль) [6].

Аналізуючи динаміку сформованості гуманності студентів слід зазначити, що починаючи з 1 курсу до 5 курсу студент проходить сходинками навчально-виховного процесу, постійно спілкується з колективом студентів, викладачами ВНЗ, проходить стажування в школі (педагогічна практика), бере участь у загальноінститутських виховних заходах, займається самовихованням тощо. Результати

анкетування свідчать про недостатню увагу до формування гуманістичних цінностей у майбутніх учителів і значну кількість студентів із низьким та дуже низьким рівнем сформованості гуманістичних цінностей, недостатню орієнтацію студентів на гуманістичну педагогіку, а також про те, що формування гуманістичних цінностей залежить від цілого ряду суб'єктивних та об'єктивних факторів. Якісний аналіз результатів анкетного дослідження виявив, що першокурсники мають лише деяку уяву про гуманні стосунки до людини. Лише 22,4 % студентів вважають гуманність необхідною якістю вчителя (табл. 2.).

Аналізуючи результати анкетування серед учителів загальноосвітніх шкіл Миколаєва та Миколаївської області слід зазначити, що значна кількість вчителів використовує авторитарний стиль спілкування з дітьми, вчителі не здатні вислухати дитину уважно, якщо тема розмови для них здається нецікавою, не намагаються зрозуміти емоційний стан дитини, а іноді діти викликають у них дратівливість. Рівні сформованості гуманістичних цінностей учителів подані у табл. 3.

Таблиця 2

Динаміка сформованості гуманності студентів

Курс	Динаміка сформованості гуманності у студентів навчально-наукового інституту фізичної культури та спорту (у відсотках)			
	Дуже низький	Низький	Середній	Високий
1 курс	13,0	43,5	37,7	5,8
2 курс	11,4	39,4	40,8	8,4
3 курс	14,3	35,7	35,7	14,3
4 курс	10,2	34,7	36,7	18,4
5 курс	2,4	19,6	56,1	21,9

Таблиця 3

Розподіл учителів за рівнями сформованості гуманності

Рівні сформованості гуманності у вчителів			
Дуже низький	Низький	Середній	Високий
7 (7,5%)	25 (26,9%)	48 (51,6 %)	13 (14 %)

Отримані дані дозволили нам зробити висновок про те, що у студентів – майбутніх вчителів фізичного виховання загальноосвітніх шкіл необхідно формувати гуманне ставлення до дітей з перших днів перебування у ВНЗ. Гуманізацію навчального і виховного процесу у ВНЗ повинні відчувати і втілювати в життя викладачі, які вже зараз працюють у виші, особисто для себе кожен із викладачів повинен поставити особистість студента у центр уваги.

Засобами виховання гуманізації студентів виступають – особистий приклад та авторитет викладачів, традиції університету, гуманістичний характер атмосфери в університеті.

Значний вплив на педагогічне спілкування має особистість викладача та його творчий потенціал. Провідна роль в організації діалогу належить педагогу, який має бути підготовленим, зацікавленим у результатах взаємодії зі студентами. Особистий приклад викладача розпочинається із його спілкування зі студентами, і в подальшому виступає як приклад для наслідування. Педагог, на думку В. О. Сухомлинського, у слові висловлює себе – свою культуру. Мовленнєва культура, пише В. О. Сухомлинський, – це дзеркало його духовної культури [8]. Обираючи стилі спілкування й будуючи діалог із студентами викладач ВНЗ повинен пам'ятати, що для гуманізації навчально-виховного процесу ні авторитарний, ні ліберальний стилі взагалі не доречні. Демократичний стиль ґрунтується на глибокій повазі, довірі й орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу, закликає студентський колектив до співпраці. Демократичний стиль спілкування плавно має перейти до гуманістичного, який передбачає гуманно-особистісний підхід до студента; установка викладача на взаємодію з студентом; звернення до студента на ім'я та на "Ви"; дотримання педагогічного такту; діалогічна взаємодія спілкуванні; оптимальне прогнозування можливостей; співпраця, співтворчість із студентом; гуманні партнерські взаємини; право висловити і мати власну точку зору.

Педагогічний діалог – дія в педагогічному процесі, яка дає змогу кожному партнерові самовиразитися у спілкуванні. Педагогічний діалог характеризують відвертість, гуманність, толерантність, доброзичливість, спільне бачення суб'єктами взаємодії ситуації, взаємна спрямованість на розв'язання проблеми, активність, за якої кожен не тільки відчуває вплив, а й сам впливає на іншого співрозмовника, готовність прийняти точку зору іншого тощо, рівність психологічних позицій викладача й студента, взаєморозуміння, проникнення у світ один одного.

Провідна роль в організації діалогу належить педагогу, який має бути підготовленим, зацікавленим у результатах взаємодії з студентами. Педагог може бути орієнтований на особистість (суб'єктність) студента, але при цьому він навчає, а студент вчиться. Рівновага партнерів педагогічного діалогу зумовлена зацікавленістю обох сторін, кожна з яких усвідомлює інтерес у співрозмовникові. Проте межі діалогу в партнерстві "викладач – студент" визначає викладач. Такі партнери стають співробітниками, але з різними знаннями, досвідом, метою діалогу.

Головними умовами виховання студентства є гуманізація та гуманітаризація системи вищої освіти. Під гуманізацією ми розуміємо цінність студента як особистості, його право на свободу, щастя, соціальний захист; на розвиток та прояв його здібностей, індивідуальності, під гуманітаризацією – наукові засоби для забезпечення гуманізації.

Вища освіта, і особливо його гуманітарні аспекти, покликані сприяти збагаченню духовного світу студентів, залученню їх до скарбів національної та світової культури й цивілізації, розширенню кругозору, без чого неможливе формування всебічно розвиненої особистості. На нашу думку варто ввести до навчальних планів циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки усіх педагогічних спеціальностей, а можливо й для всіх ВНЗ (з метою формування гуманістичних відносин у суспільстві), спецкурс "Основи сучасного гуманізму" або "Гуманістична освіта" в якому б поєдналися загальні знання про гуманізм з філософії, етики, культурології, психології, педагогіки. Метою спецкурсу має бути гуманістична просвіта студентів з питань сучасного суспільного, культурного та особистого життя, що вимагають моральної і світоглядної оцінки щодо життєвого вибору кожної людини для подолання "кризи культури" та "кризи гуманності" в українському суспільстві.

Під час вивчення спецкурсу важливо ознайомити студентів з гуманною педагогікою доктора психологічних наук, професора, академіка Російської академії освіти, Лауреата Державної премії Російської Федерації, іноземного члена Української академії педагогічних наук – Ш. Амонашвілі.

Головною метою гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі є виховання шляхетної людини. Шляхетний – це: великодушний, духовний, люб'ячий, добрий, чесний, безкорисливий, справедливий, без почуття власності, без почуття помсти, щедрий душею, терплячий, самостійний, прекрасномислячий, працьовитий... Він вважає, що: "Наш виховний процес буде гуманним, якщо ми:

- зануримо дитину в образи, що створюємо, образи доброти, любові, краси, щирості, відданості, мужності, справедливості, поваги, співчуття...

- спрямуємо її погляд на свій внутрішній духовний світ...

- пробудимо в неї почуття, через які проявляються і закріплюються благородні переживання і вчинки;

- розвинемо добромислення і прекрасномислення, добромовлення, відповідальність за свої думки і за своє слово;

- порушимо і розвинемо пізнавальну пристрасть, любов до труднощів у пізнанні, інтерес до знань, допитливість" [1, 34-35].

Сьогодні потрібна така педагогіка, яка мала б свій філософський погляд на людину і ставила перед собою конкретну мету щодо виховання цієї людини. Гуманна педагогіка Ш. Амонашвілі якраз є такою, тому що:

- педагоги, які працюють за цією системою, мають цілісне бачення дитини, приймають кожну дитину такою, якою вона є, вірять в її безмежні можливості;

- гуманно-особистісний підхід в освітньому процесі ставить головною метою – виховання благородної людини в процесі навчання;

- гуманна педагогіка стверджує, що кожен педагог є для своїх учнів прикладом для наслідування. Це розуміння спрямовує вчителів до самовдосконалення і до вироблення в собі якостей, які сприяють розвитку творчості в навчальному процесі [7].

Особливу увагу варто звернути на розвиток моральності та духовності студентів, адже коли розвиток цивілізації випереджає піднесення культури, то настають часи аморальності і бездуховності, що в свою чергу, призводить людство до різноманітних криз: економічних, політичних, національних, екологічних, культурних [7].

Шлях до духовності і моральності вказували і обґрунтовували видатні представники світової педагогіки. Вся класична спадщина дидактики від Я. Коменського до наших днів пронизана центральною ідеєю – формування в процесі навчання особистості, її моральності та самостійного мислення. "Велика школа, – писав Я. Коменський – повинна насамперед показати людині, що в ній є самого коштовного, усвідомити себе частинкою безсмертного світового духовного розвитку [5]".

Духовність – це здатність людини орієнтуватися на цінності і визначатися щодо них. Традиційно духовними цінностями вважаються Істина, Добро і Краса [2, 27-29].

Алкоголізм, наркоманія, статева розбещеність, позитивне ставлення до проституції, розкрадання громадської та приватної власності, нейтральне ставлення до порушників закону і моралі – всі ці негативні явища, що набули поширення в середовищі студентської молоді, несумісні з гуманізацією особистості студента, але все ще не отримують засудження і належної відсічі у ВНЗ, не мають впливу на порушників права і моралі [3, 95].

Висновки

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок про те, що у сучасному українському суспільстві необхідно гуманізувати та гуманітаризувати навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх педагогів. Кардинальні зміни вузівського гуманістичного виховання студентів можливі лише за умови, коли будуть виконані наступні вимоги: – гуманістична спрямованість викладання всіх предметів навчального плану; – утвердження індивідуального підходу до гуманістичного розвитку особистості майбутнього спеціаліста; – підвищення ролі виховного впливу викладача, студентського колективу та органів самоврядування на всіх рівнях.

Використані джерела

1. Амонашвили Ш. А. Баллада о воспитании. Истинное воспитание Ребенка – в воспитании самих себя / Ш. А. Амонашвили. – Донецк : Изд-во "Ноулидж", 2008. – С. 34-35.
2. Веселова Е. В. Педагогический аспект понятия духовность / Е. В. Веселова // Художественная культура: личность, творчество, досуг: Материалы региональной научно-практической конференции. 18–19 октября 2004 г./ Под ред. Р. И. Трипольского, Л. С. Беляевой. – Мурманск: МГПУ, 2004. – Т.1. – С. 27-29.
3. Добрусин М. Е. Гуманизация как стратегия высшего образования / М. Е. Добрусин // Философия и общество. – Выпуск № 3 (40), 2005. – С. 87-109.
4. Закон України "Про вищу освіту": Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Кременя. – К. : СДМ-Студіо, 2002. – 323 с.
5. Коменский Я. А. "Великая дидактика". – Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М. : Уч. пед. издат., 1955.
6. Кузнецова В. Г. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх вчителів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Віра Григорівна Кузнецова; Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.
7. Надточий Т. Сила Истины Гуманной Педагогике Шалвы Амонашвили / Т. Надточий [Текст]. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://yro.narod.ru/bibliotheca/Amonashvili/Sila_Istyny.htm
8. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 310 с.

Lytvynenko O. M.

FORMATION OF HUMANISTIC VALUES OF FUTURE TEACHERS

The article deals with the problems of training future teachers for their teaching practice on the basis of humanistic principles. The present level of formation of humanistic values and human treatment to children among the students of higher educational institutions and school teachers is analyzed. Humanistic pedagogics in a higher educational institution is considered as a system of scientific theories that regards a student as an active, conscious, equal participant of the educational process who develops according to his/her potential qualities. Thus humanistic pedagogics asserts individual significance of every student irrespectively of his/her race, nationality or religious beliefs.

Key words: *humanism, humanization, humanitarization, humanistic pedagogics, humanistic values, education, levels of formation of humanity, universal values, spirituality.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2013 р.